

Kryolithbruddet Ivigtout Grønland 1856-1889

Brudstykker af handelsinspektørens og kryolitarbejderens beretninger

af Sigurd Gudiksen

Inspektør Rink har, blandt mange andre beretninger om grønlandske emner, også skildret kryolithbruddet i Ivigtut, som han formodentlig har besøgt senest i slutningen af 1860'erne. Hans artikel om Ivigtut fremkom 1870 i tidsskriftet „For Idé og Virkelighed“. Rink fortæller bl. a.:

„I den saakaldte Arsut-Fjord under 61° N. B. i Grønland findes der en lille Koloni, som er den eneste i sit Slags og med Rette kan kaldes en af den europæiske Konstflids Yderposter, thi naar man betragter hele det øvrige nordligste Amerika, maa man søge langt sydligere for at finde Steder, hvor Europæerne have kunnet grunde en, om end kun midlertidig Bosættelse paa en Benyttelse af Landjordens Frembringelser ved eget Arbejde.

– Naar man kommer fra Søen af, vil Landet deromkring ikke undlade at gjøre et smukt og højtideligt Indtryk, da det er 3 til 4000 Fod høit, og Kløfterne mellem dets spidse, svagt tilsneede Tinder ere udfyldte med stadig Is, som dog i Frastand ogsaa tager sig ud som Sne. Allerede i 10 Miles Afstand dukke

disse Toppe frem af den blaa Havflade og ligne svømmende Isfjelde, der dog snart forene sig til sammenhængende Land.

– Først i mindre end ½ Mils Afstand fra Land kan man skimte lidt Grønt i en og anden lille Fordybning mellem Klippebakkerne. Paa en saadan grøn Plet ligger Handelspladsen Arsut, men man maa da ogsaa være ganske nær for at kunne opdage den Bygning, hvori Handelsbestyreren boer og har sit Udsalg, og selve Grønlandernes Huse, der tage sig ud som smaa Forhøininger af Jord, faaer man neppe engang Øie paa, førend man betræder Landet.“

Rink beskriver, hvorledes skibene lodes ind af grønlandske kajakmænd og beretter videre om Ivigtut:

„Snart bøier man da ogsaa om en Pynt og faaer Øie paa en Snes tjærede Træbygninger og Skibe tilankers foran dem. Dette er Kryolithbruddet Ivigtout. Navnet betyder nærmest: „de Græsrighe“.

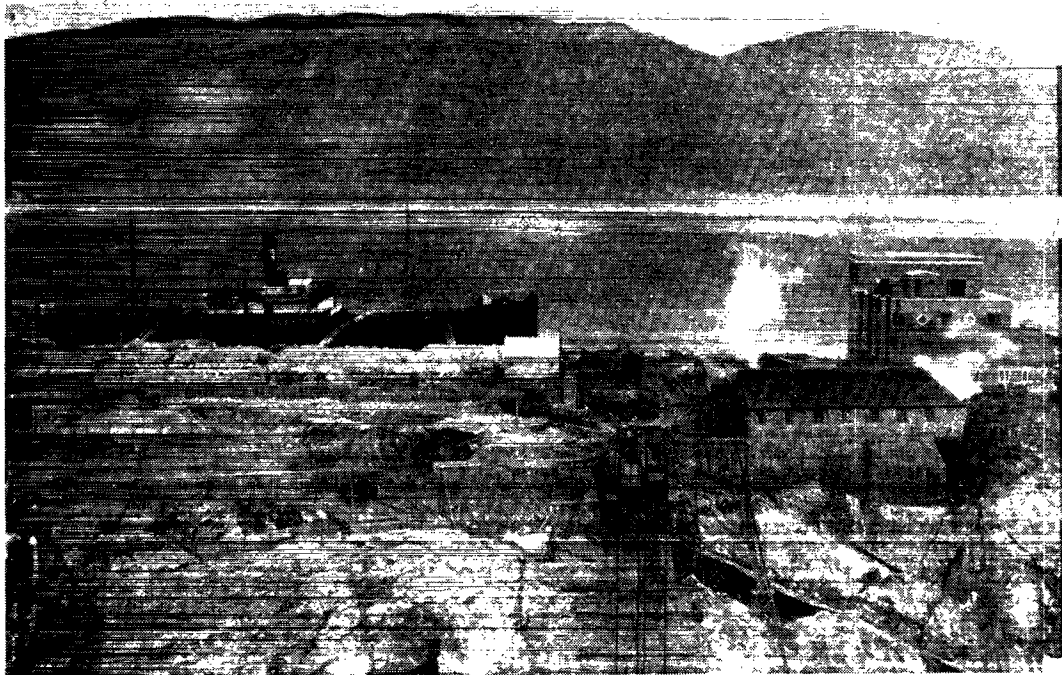
– Tidligere pleiede Grønlanderne fra gammel Tid af at staae i Telt her om Sommeren paa Fiskeri, men kun sjældent

forvildede en Europæer sig hen til dette afsides Sted. Umiddelbart omkring Teltpladsen var Klippegrunden strax iøjnefaldende ved forskjellige særegne Mineralier, blandt hvilke en hvid, blød Stenart. Allerede i 60 Aar har den under Navn af Kryolith været bekjendt som Prøvestykke for Mineraliesamlinger og betales i sin Tid i Smaastykker meget dyrt. Grønlanderne brugte den finstødt til at blande i deres Snustobak, hvorved den vel først er kommen omkring.“

Rink fortæller videre om, hvorledes det dansk-engelske mineselskab på stedet søgte at udnytte de metaller, der fandtes sammen med kryolithen. Denne var der ingen interesse for, da det var alt for bekosteligt at udvinde aluminium af den.

Og han fortsætter: „Der stod altsaa hovedsagelig kun tilbage at gjøre Kryolithen frugtbringende ved at forvandle den til Soda, Lerjord og Allun. Man havde herved den Fordel, at de to sidstnævnte Varer paa denne Maade erholdtes renere og derfor til Farverierne mere tjenlige, end de paa anden Maade tilvejebringes, men denne Forskjæl var ogsaa den eneste; da forøvrigt alle 3 Varesorter iforveien ad anden Vei frembragtes billigt og i store Masser, maa man saameget desmere beundre den Række Forsøg, ved hvilke Thomsen (kemikeren Julius Thomsen) grundlagde deres Tilvirkning af Kryolith, hvorpaa der tilstodes ham Patent i 1853, ligesom der i 1856 meddeltes ham og G. Howitz Bevilling til at bryde Mineraliet i Grønland, i hvilken Anledning saa det første Skib udsendtes samme Aar ved Grosserer Tietgen. Men Sagens praktiske Udførelse skyldes fornemme-

lig en anden dansk Mand, Grosserer Th. Weber, som oprettede den smukke Sodafabrik Øresund ved Kalkbrænderi, efter hvis Mønster de senere oprettede Fabriker i Preussen, Hannover, Holland og Nordamerika ere indrettede, og af hvilken Udlændingene have lært den hele Fremgangsmaade. Weber ledede efter 1856 hele Foretagendet, besøgte selv Grønland og vovede hele sin Formue paa dets Fremme. Men ugunstige Omstændigheder medførte store Tab for ham, og efter forskellige Omskiftelser er Bevillingen til Kryolithens Afbenyttelse i Grønland siden 1865 overdragen til et nyoprettet: „Kryolith-Mine- og Handels-Selskab“, hvorhos Forarbejdelsen, saavidt vides, nu mest foregaaer i Amerika, hvor den mest begunstiges af Tolden. Siden 1857 har Kryolithbrydningen været bebyrdet med en Afgift til Staten, der har skiftet fra 12 til 20 Pct. af den fra Grønland udskibede Kryolith, og som senere er bleven forandret til en Pengeafgift. Mineraliet maales efter Kubikfavne, som indeholde $3\frac{1}{4}$ Tønde og veie 23,500 Pund. I de første Aar udbragtes den raae Kryolith herhjemme til en Auktionspris, der steg fra 5 Rdl. 38 Sk. til 14 Rdl. 10 Sk. pr. Tønde. Senere er den til Afgiftens Beregning engang for alle ansat til 600 Rdl. pr. Kubikfavn. Følgende Tal vilde give en Oversigt over Seiladsen paa Grønland i Anledning af Kryolithen, Udførselens Beløb og Statens Indtægter af samme, hvorved bemærkes, at dens Udgifter, saavidt vides, næsten indskrænke sig til Lønning og fri Bolig for Kontrolløren.

Skib laster kryolit ved Ivigtut.

Fot.: Larsson (omkring 1920).

Udført fra Ivigtout

Aar	Skibs- ladninger	Kubik- favne	Afgift til Staten Rdl.
1856	1	9	1029
1857	1	21	517
1858	4	61	3991
1859	5	72	5119
1860	7	121	6915
1861	18	190	11916
1862	25	281	18750
1863	10	140	9333
1864	9	108	11580
1865	25	507	49671
1866	23	505	49605
1867	31	662	58188
1868	25	453	47971
1869	28	582	54688

Af disse Ladninger ere et Par forliste ved Afseilingen under Kysten af Grønland, ligesom da ogsaa omtrent 8 Skibe, som vare bestemte til Ivigtout, ere forliste, uden at naae dette.“

Ifølge Rinks beretning har der altså været 10 forlis i en periode på 13 år. Næsten et forlis årligt! Det var en alvorlig sag at give sig af med grønlandssejladts dengang.

Rink fortæller videre om kryolitbruddet: „Hele Grundfladen, paa hvilken man ved Bortrydning er kommen til Kryolith, er kun 250 Alen lang og 50 Alen bred og ligger umiddelbart ved Strandbredden. Den ragede fra først af nogle faa Alen op over Havfladen; men

efterhaanden ere saa store Kvantiteter bortgravne, at der nu vel kun arbeides i en Fordybning under samme. Ved Dæmpninger og Dampumper er det dog lykkedes over Forventning godt at holde vandet ude. — Paa Bakkerne omkring denne Fordybning ligger 20 til 30 Bygninger til Beboelse, Arbeidsrum og Pakleilighed. 4 Dampmaskiner ere i Gang og smaa Sporveie anlagte. Ved Aaret 1866 holdtes der 43 Arbeidere om Vinteren og 91 om Sommeren. Fra samme Aar af har der ogsaa været ansat en Læge, og en amerikansk Agent er bosat der for Skibenes Skyld. Den danske Missionær ved Frederikshaab holder af og til Gudstjeneste for Mandskabet paa sine Embedsreiser. Om sommeren ligger der her som oftest 6 til 8 Skibe under ladning, og der hersker da et for Grønland sjældent Liv, og man træffer her Portugisere og Negere, ja engang saaes der endog en Kineser. Optøier og Mytteri have dog hidtil været sjældne, og det er lykkedes at forebygge skadelige Følger deraf. Kontrolløren har Politimyndighed og kan ved Uddeling af Skilte vælge sig Medhjælpere; men det vigtigste Baand, som haves paa Arbeiderne, er, at de uden videre kunde sendes bort fra Landet, naar man er utilfreds med dem. Ordenen imellem dem har derfor i Betragtning af Omstændighederne endog været mønsterværdig, ligesom og den Sygelighed, navnlig Skørbug, som herskede i nogle Vintre, senere har tabt sig.“

Såvidt Rink, Grønlands inspektør. Fra årene 1888 og 1889 har jeg fundet breve fra „Niels Pedersen, no. 2923, Ivigtut, Grønland, adr. I. P. Suhr og

Søn, Gammel Torv no. 22, Kjøbenhavn K“ til forældrene, der var bosat i Karlslunde. Niels Pedersen, der var af en fattig fisker- og arbejdsmandsslægt, af-tjente sin værnepligt i 1887 og søgte året efter til Grønland. Naturligt nok fortæller han i sit første brev om rejsen:

„Der var et ideligt Mylder, den Dag vi blev mønstrede. Der var nogen, der var dygtig fulde, men det var jeg dog ikke. Skibet, jeg kom til at sejle med, hed „Franklin“. Kaptajnen var en Mand, der vilde have Orden om Bord. Men han var heller ikke bange for at banke Søfolkene, naar de ikke gjorde deres ting. Jeg vil forbigaa alle Ting paa Rejsen herover. Hvorledes Kasserne kørte frem og tilbage i Lukafet, endda de var bundet fast. Rejsen gik ellers godt. Jeg var ikke videre søsyg, jeg kastede kun op to Gange. Der var dem, der kastede Blod op og var syge hele Rejsen. Jeg synes ellers godt om at sejle. Naar bare vi havde levet lidt bedre. Rugbrød fik vi ikke. Øl heller ikke. Sul og Kjød stjal Søfolkene fra os, men saa klagede vi til Kaptejnen. Det hjalp.“

I slutningen af brevet fortæller Niels Pedersen om en fælles bekendt fra Karlstrup, som havde en endnu farligere rejse: — „Men Lille Peter fra Karlstrup, ham kender I jo nok, han gaar under Navnet „Peter Alber“, fordi han forliste med Skibet „Alba“. Der var kun to Mand, der blev reddet, og han var den ene. De blev kastet op paa Land, da Skibet løb imod Klippen. Der laa de en Nat. Saa kom nogle engelske Fiskere og hentede dem.“

I begyndelsen arbejdede Niels Peder-

sen med at hakke is op i selve bruddet, og derefter blev han sat til at læsse kryolit på tipvognene. Men et halvt år senere kan han skrive hjem, at han har fået mere betroet arbejde:

„Jeg har lært at være Minør. Jeg har sprængt sammen med én som hedder Peter Thune. Han var en god Mester, han skulde nok lære mig at slaa med Klaphammer og vise mig, hvordan en Mine skal sættes. De dybeste Miner borer vi med et Bor, der er ca. to Tommer i Skæret. Naar Minen bliver ladet, bliver den stampet med en Jernbolt, som er lavet dertil, men den er lidt upaalidelig at bruge, for der er megen Flindt i Kryolitten. Saa nu bliver Minen stampet med en Træstok, saa nu er der ingen Frygt for, at Minen skal sprænge under Ladningen.“

Niels Pedersen er, ligesom Rink, betaget af Ivigtuts og omgivelsernes stor-slæde natur: „I Sommer var jeg oppe paa Indlandsisen. Der var to-tre Timers Roning. Vi saa ikke andet end Is, saa langt Øjet kan række. Der er Istoppe op til hundrede Fods Højde og Revner paa samme Dybde. Jeg var til Fjelds saa højt oppe, at jeg saa Skyerne drive underneden, som det var et Hav, jeg saa. Det var vel en fire Tusinde Fods Højde. Luften var kold og skarp. Der var et Vandfald, som styrtede ned fra Fjeldet i flere Hundrede Fods Højde. — Et Fjeld saa vi med det samme, som havde en Højde af fire Tusinde Fod, og som stod saa ret op, som var det muret. Det kaldes Fuglefjeldet af den Grund, at der var hundredevis af Reder der.

En Dag var jeg ude paa Fjorden paa

Niels Pedersen som soldat.

Jagt tillige med Formanden. Der fik jeg en Hvalfisk at se paa nær Afstand, for den kom op saa nær Baaden, at vi maatte tage et par dygtige Tag med Aarerne for at komme fri af den. Den blev forfulgt af en Sværdfisk, som er en af Hvalernes Fjender. — — Hvalfisk ser vi hver Dag; der kommer gerne en fire Stykker af dem, som følges ad. Sæl-hunde er omkring 50 i Flokken. De gaar forbi hver Dag om Efteraaret. Rundhagen fanges her med Kroge. Der skal store Kroge til.“

Den 12. maj 1889 skriver Niels Pedersen hjem efter den første vinter i Grønland: „Vi har en Mængde Sne og Is. I de Aar, Formanden har været her, har der ikke været saa meget Is i Bruddet som i Aar. Nu, da Skibene kom, var Søen helt tillagt med Is, saa de maatte gaa i Land paa Isen. Vi hentede deres Tøj til Land paa Slæder. De havde ligget ude i Strædet i Storis og kunde ikke komme ind. Dersom der ikke kommer megen Regn, bliver vi ikke færdige med al Isen i Bruddet før langt hen paa Sommeren. I Vinter har vi ikke bestilt andet end at kaste Sne, saa vi kunde komme ud af Husene. Ligesaa snart vi havde kastet Sneen op, saa røg det til igen. Vi maatte sætte Ryggen til Døren for at komme ud af Husene.“

Man lagde vægt på, at mandskabet fik frisk proviant, jfr. Rinks bemærkninger om skørbugen, og der blev givet fridage til jagt:

„Vi har haft Jagtdag en Gang om Maaneden. Der har været meget Vildt i Vinter. I strengt Vejr er Ryperne kommet ned og har sat dem paa Husene. Det har truffet flere Gange i Vinter, at en Mand er kommet hjem med nogle og tyve Ryper.“

Niels Pedersen, der ikke var forvænt med store begivenheder hjemmefra, havde også noget at fortælle om vintrens højtider: „Om Julen var vi forsamlet paa et af Husene, hvor der blev sunget og spillet og uddelt Sedler, hvorpaa der var Præmier. Til Nytaar havde vi Teater. Om Fastelavn havde vi Skiløben om Præmier.“

Som rimeligt er, har alle i Ivigtut tanker ved den forestående besejling, og Niels Pedersen fortæller videre herom: „Vi har haft en Snestorm, saa Isen er brækket noget op. Vi kan begynde at se det blaa Vand herinde ved Ivigtut. Men Skibene kan ikke komme ind endnu, saa vi har savet en lang Strækning, hvor „Fox“ nu bryder Isen op, for ellers vil det blive temmelig sent, før Skibene kan faa lastet. Før „Fox“ kom – og da Solen endnu ikke havde tøet noget paa Isen – blev den maalt. Den havde en Tykkelse af tre Alen, saa den brækker ikke saa let. — — — Det begynder at blive helt livligt nu. Hvalerne og Sælhundene og Maagerne holder til ude i det aabne Vand, og vi har begyndt at fange Fisk.“

Men Grønland var et fjernt land i 1889, og det ukendte frygtes. Niels Pedersen måtte, som den gode søn han var, slutte med nogle opmuntrende bemærkninger. Hertil kommer, at han også vil trøste forældrene i anledning af et dødsfald i den nærmeste familie:

„I tror vel, at det er kedeligt at være herovre, men det er det ikke. Nu vi er vant til at leve her, gaar Tiden hurtigt. En Arbejdsmand kan ikke have det bedre, end han har det her. Det er let Arbejde, og man bliver altid tiltalt paa en god Maade. Sørg ikke for meget, kære Forældre og Søsken. Dersom Gud vil, kommer jeg hjem til Vinter. Det var ellers min Mening – dersom der ikke var sket noget, som kunde give Sorg og Bekymring – at blive et Aar til. Lev vel!“